

I N S T Y T U T G E O L O G I C Z N Y

Odbitka z Biuletynu 70 „Z badań czwartorzędu t. VI“

LUDWIK SAWICKI

**AKTUALNY STAN BADAŃ W ZAKRESIE PREHISTORII
PLEJSTOCENU W POLSCE**

W A R S Z A W A 1 9 5 5

W Y D A W N I C T W A G E O L O G I C Z N E

13 1913

Ludwik SAWICKI

AKTUALNY STAN BADAŃ W ZAKRESIE PREHISTORII PLEJSTOCENU W POLSCE

Na wstępie autor omawia krótko stan badań geologiczno-prehistorycznych w Polsce w okresie międzywojennym, który charakteryzuje brak ośrodka organizacyjnego, planującego badania w tej dziedzinie, brak systematycznych badań stanowisk paleolitycznych, lessowych i jaskiniowych oraz nieprzygotowanie do pracy badawczej nowych sił — specjalistów w zakresie paleolitu. Temu stanowi rzeczy autor przeciwstawia stan obecny. Z początkiem r. 1950 został powołany do życia Zakład Prehistorii Czwartorzędu, który jako Zakład Paleolitu w r. 1954 przejęty został przez Polską Akademię Nauk. Autor omawia zakres prac, program działalności naukowo-badawczej oraz dotychczasowy dorobek naukowy Zakładu. W zakończeniu autor stwierdza pilną potrzebę wyszkolenia nowych sił, od czego zależy najbliższa przyszłość prehistorii plejstoceńskiej w Polsce.

Po kilku początkowych latach okresu międzywojennego, które charakteryzuje ożywienie działalności badawczej w zakresie prehistorii plejstoceńskiej (głównie — badania stanowisk wydmych), zresztą przemycanej i uprawianej chałupniczo, ku końcowi tego okresu następuje niemal zupełny zanik prac badawczych w tej dziedzinie (2). Najstarsze i najdłuższe, bo liczące dziesiątki tysięcy lat dzieje człowieka zamieszkującego w epoce lodowcowej tereny Polski, są nam nieznane mimo naszego wielkiego bogactwa obiektów stanowiących przedmiot badań prehistorii (stanowiska jaskiniowe, lessowe i wydmy). Zarówno więc w zakresie prac badawczych, jak i publikacji posiadanych materiałów paleolitycznych oraz w zakresie kształcenia nowych kadr prehistoryków mamy — w spuściznie po okresie międzywojennym — bardzo poważne zaległości.

Na prace badawcze prehistoryczne brak było zawsze środków, które niemal w całości zużytkowano na prace wykopaliskowe protohistoryczne i publikacje z tej dziedziny. Istniejące wówczas cztery katedry archeologii były obsadzone przez protohistoryków. Toteż szkoliły one wyłącznie protohistoryków i to była jedna z przyczyn jednostronności rozwoju tej gałęzi wiedzy u nas w ciągu długiego okresu międzywojennego.

W r. 1937 w artykule opublikowanym w „Kosmosie“ (1), pisałem z tego powodu: „Spośród powyżej wymienionych niedomagań, w świetle których należałoby uznać obecną sytuację za wręcz katastrofalną, najważniejszym jest brak nowych sił — brak następców czynnych obecnie prehistoryków, reprezentujących — co należy podkreślić — dziś już stare, na gruncie Polski niepodległej — pionierskie pokolenie... brak nowych sił, któreby mogły przejąć istniejący w tej dziedzinie dorobek naukowy, ...grozi zupełnym zahamowaniem, już w najbliższej przyszłości, dalszego rozwoju tej gałęzi wiedzy w Polsce“.

W Polsce Odrodzonej sytuacja prehistorii plejstocenińskiej pod względem organizacyjnym, możliwości planowej i systematycznej pracy badawczej, możliwości wyrównania „zapóźnienia“ w jej rozwoju, możliwości kształcenia uzupełniającego studia uniwersyteckie, sposobiącego do pracy samodzielnej nowe kadry prehistoryków-geologów, możliwości zajęcia, wspólnie z prehistorią krajów demokracji ludowej, przodującej w pozycji prehistorii światowej — uległa radykalnej poprawie (3,4). Z początkiem r. 1950 został powołany do życia przez Ministerstwo Oświaty Zakład Prehistorii Czwartorzędu. Zarządzenie to było oparte na decyzji Komitetu Ministrów dla spraw kultury, aprobującej odnośną uchwałę Rady Głównej Szkół Wyższych i Nauki, powziętą po rozpatrzeniu memoriału autora w tej sprawie. Ze względu na przyrodniczy (geologiczny) kierunek prac badawczych Zakładu, organizacyjnie i budżetowo został on związany z Państwowym Muzeum Ziemi. Jednocześnie, dzięki poparciu Ministerstwa Oświaty oraz zdecydowanie przychylnemu stanowisku Zarządu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Zakład otrzymał w gmachu TNW (ul. Śniadeckich 8) kilka sal, w których umieszczone zostały bogate zbiory geologiczne, pochodzące z przedwojennych badań autora, zbiory paleolityczne zdeponowane przez Państwowe Muzeum Archeologiczne, biblioteka i archiwum naukowe autora. Z dniem 1 stycznia 1954 r. Zakład przejęty został przez Polską Akademię Nauk i włączony do Instytutu Historii Kultury Materialnej jako Zakład Paleolitu.

Ponieważ materiały paleolityczne, pochodzące z dawnych, zresztą nielicznych i przeważnie dyletanckich prac wykopaliskowych, pozbawione są należytej dokumentacji naukowej, pilnym przeto zadaniem Zakładu było uzyskanie nowych materiałów, wyposażonych we wszechstronne i ścisłe dane dotyczące warunków ich występowania, a więc: warunków geomorfologicznych i stratygraficznych, charakteru i genezy utworów podścielających i pokrywających różnowiekowe poziomy kulturowe, natury złóż kulturowych, składu petrograficznego, zawartości paleontologicznej i paleobotanicznej utworów badanych. Stąd też, w przeciwieństwie do przeszłości, prowadzone przez Zakład prace terenowe mają

charakter prac badawczych geologicznych: nie ograniczają się do prac wykopaliskowych na danym stanowisku paleolitycznym, lecz obejmują większy lub mniejszy odcinek terenu, na którym występuje stanowisko będące przedmiotem badań. Zgodnie z tym, w toku prac wykopaliskowo-badawczych oraz przy opracowywaniu i interpretacji całości wyników badań stosowana jest metoda kompleksyjna: różnych wzajemnie uzupełniających się kryteriów i zagadnień, traktowanych równorzędnie, z zakresu różnych nauk o Ziemi oraz prehistorycznych. Celem bowiem prac terenowych Zakładu nie jest (jak to dawniej miało miejsce) zdobywanie nowych artefaktów paleolitycznych, lecz wyjaśnienie — w nawiązaniu do stratygrafii plejstocenu — wieku geologicznego różnych etapów rozwoju człowieka kopalnego, jego kultury materialnej i duchowej oraz dokładne poznanie warunków przyrodniczych jako ważnego czynnika tego rozwoju.

Szeroki zakres prac badawczych Zakładu, które nie ograniczają się do oznaczenia stratygrafii utworów występujących na stanowiskach paleolitycznych, przyczynia się w sposób wydatny do pogłębienia naszej znajomości czwartorzędu, w szczególności zaś — do wyjaśnienia podstawowych zagadnień naszego plejstocenu: stratygrafii i wieku utworów plejstocenijskich oraz zasięgów i wieku utworów lodowcowych. Zgodnie z tym i licząc się z faktem istnienia poważnych luk w naszej znajomości prehistorii plejstocenu Polski, wymagających wypełnienia konkretną treścią, wytyczne programu działalności naukowo-badawczej Zakładu są następujące:

I. Planowe i systematyczne badania terenowe, obejmujące w pierwszym rzędzie: 1. stanowiska paleolityczne lessowe i 2. jaskiniowe, a poza tym — 3. podjęcie badań poszukiwawczych stanowisk epipaleolitycznych (kultury rybackiej) na terenach torfowych, będących przedmiotem eksploatacji gospodarczo-przemysłowej oraz — 4. wznowienie badań wydym i stanowisk wydymowych;

II. publikowanie wyników badań terenowych prowadzonych przez Zakład: sprawozdań i opracowań syntetycznych;

III. opublikowanie materiałów paleolitycznych pochodzących z dawnych badań (G. Ossowskiego, J. Zawiszy i in.) oraz z okresu międzywojennego (S. Krukowskiego i L. Sawickiego);

IV. przygotowanie do samodzielnej pracy badawczej w zakresie prehistorii plejstocenijskiej młodych pracowników naukowych.

Badania terenowe Zakładu mają na celu gromadzenie spostrzeżeń i materiałów dotyczących zagadnień: 1. natury geologicznej i 2. kulturowych.

W zakresie grupy pierwszej — gromadzenie materiałów dotyczących a) stratygrafii naszego czwartorzędu, b) geomorfologii, c) flory i fauny plejstocenińskiej.

W zakresie drugiej grupy zagadnień (kulturowych) — gromadzenie spostrzeżeń i materiałów: a) natury zawartości kulturowej naszych stanowisk paleolitycznych; b) podziału kulturowego i stratygrafii kulturowej (wieku względnego) naszego paleolitu (dolnego, górnego oraz epipaleolitu); c) stosunku (związków kulturowych, pokrewieństw) poszczególnych faz rozwojowych naszego paleolitu do paleolitu krajów sąsiednich i zachodnio-europejskiego; d) roli polskiego obszaru paleolitycznego w rozwoju paleolitu europejskiego; e) rozwoju kultury materialnej i duchowej człowieka kopalnego na terenie Polski.

Opracowany na okres sześćoletni (1950—1955) plan prac badawczych terenowych Zakładu jest nastawiony wyłącznie na zagadnienia geologiczne: stratygrafii i wieku zlodowaceń środkowo-polskiego i południowo-polskiego, stratygrafii i wieku lessu oraz na zagadnienia geomorfologiczne pradoliny Wisły. Punktem wyjścia projektowanych badań są stanowiska paleolityczne lessowe i jaskiniowe oraz stanowiska wydumowe, jako reprezentujące ważne, orientacyjne kryteria chronologiczne. W związku z zagadnieniem wieku zlodowacenia środkowo-polskiego plan zawiera również zbadanie, na różnych odcinkach, strefy granicznej utworów marginalnych tego zlodowacenia i lessu młodszego, które ma na celu wyjaśnienie wzajemnego stosunku tych utworów. Wyjaśnienie tego zagadnienia byłoby poważnym osiągnięciem naukowym, mającym znaczenie nie tylko lokalne.

Oto zestawienie ważniejszych obiektów objętych planem badawczym Zakładu.

1. Kotlina Kozińska: 1. Góra Puławska (powiat Koziński). Stratygrafia wysokiego tarasu erozyjno-akumulacyjnego pra-Wisły w związku z występowaniem w dolnej części tego tarasu materiałów paleolitycznych środkowo oryńskiach. 2. Mały Antoniów (pow. Iłża). Warunki stratygraficzne i geomorfologiczne stanowiska górno-oryńskiego (?).

II. Jura Krakowsko-Częstochowska: 1. i 2. Strzegowa (powiat Olkusz). Stratygrafia stanowisk paleolitycznych jaskiniowych na skałkach „Pośrednicy“ i „Łysa z bramą“; 3. Jerzmanowice (okolice Ojcowa). Jaskinia „Nietoperzowa“. Stratygrafia i warunki geomorfologiczne; 4. Ojców Jaskinia „Ciemna“. Warunki geomorfologiczne i stratygrafia zawartości kulturowej tego stanowiska.

III. Brama Krakowska. Kraków. 1. Wawel. Warunki występowania paleolitu dolnego w lejkach krasowych Skałki Wawelskiej; 2, 3. Stratygrafia stanowisk paleolitycznych lessowych Zwierzyniec I i II; 4. straty-

grafia stanowiska lessowego Przegorzały I oraz 5. stratygrafia ludwinowskiego tarasu akumulacyjnego z florą dryasową; 6. Piekary (powiat Kraków). Stratygrafia stanowiska lessowego na skałce „Okrażek“.

IV. Okolice Krakowa. 1. Prądnik Biały. Stratygrafia wysokiego tarasu; 2. Zakrzów (pow. Wieliczka). Stratygrafia wysokiego tarasu akumulacyjnego pra-Wisły.

V. Wyżyna Sandomierska. 1. Winiary (pow. Sandomierz). Stratygrafia stanowiska paleolitycznego lessowego; 2. Życ Samborzecka (pow. Sandomierz). Stratygrafia tarasu lessowego; 3. Żurawica (pow. Sandomierz). Stratygrafia stanowiska paleolitycznego lessowego.

VI. Wyżyna Lubelska. 1. Sąsiadka (pow. Zamość). Stratygrafia lessu (wielopoziomowych odsłoneń lessowych); 2. Parchatka (pow. Puławy). Stratygrafia utworów plejstocęńskich; 3. Bochoznica (pow. Puławy). Warunki występowania i stratygrafia utworów lodowcowych w pradolinie Wisły; 4. Dworzyska (pow. Krasnystaw). Stratygrafia wysokiego tarasu akumulacyjnego w pradolinie Wieprza.

VII. Pogórze Karpackie. 1. Przemyśl. Stratygrafia stanowiska paleolitycznego lessowego z poziomem flory tundrowej.

VIII. Sudety środkowe. Góry Kaczawskie. 1. i 2. Wojcieszów Górny. Góra Połom (pow. Złotoryja). Stratygrafia namulisk jaskiń „Nowej“ i „Zachodniej“, zagrożonych zniszczeniem na skutek eksploatacji przemysłowej kamieniołomu.

Spomiędzy obiektów objętych przedstawionym powyżej planem prac badawczych terenowych Zakładu — przedmiotem badań stratygraficznych były w tym czasie następujące stanowiska paleolityczne: Zwierzyńiec I i II (5, 6), Przegorzały I, na Skałce Wawelskiej (7), Piekary — na „Okrażku“, na skałce „Łysej z bramą“ w Strzegowej, oraz Mały Antoniów. Poza tym zostały przeprowadzone badania stratygraficzne: na Szelągu w Poznaniu (8) — ze względu na zagadnienie wieku interglacjału szelągowskiego oraz luźne znalezisko wyrobów krzemianych w serii piasków podścielających górną morenę denną, tarasu radzymińskiego w Pustelniku pod Warszawą, wysokiego tarasu erozyjno-akumulacyjnego w Górze Puławskiej (9), wysokiego tarasu akumulacyjnego pra-Wisły w Zakrzowie (powiat Wieliczka), wysokiego tarasu powodziowego w Ludwinowie (Kraków) i na odcinku Kostrza oraz Zwierzyńca, wysokiego tarasu akumulacyjnego w Prądniku Białym (Kraków), odkrywek lessowych w Woli Justowskiej i w Balicach koło Krakowa oraz złoża kości ssaków plejstocęńskich na terenie kolonii Olesinek (pow. Łowicz).

Jak wynika z tego zestawienia — przedstawiony powyżej plan prac badawczych terenowych Zakładu nie zostanie w całości w terminie oznaczonym wykonany. Przyczynami tego są przede wszystkim — prócz trud-

ności organizacyjnych i budżetowych — niezrealizowanie zaplanowanego stanu osobowego Zakładu, a to wobec niemożności zatrudnienia w Zakładzie prehistoryków o kierunku geologicznym i o kierunku paleoetnologicznym, których jest brak. Fakt ten może wzbudzić poważny niepokój. Troska o najbliższą przyszłość prehistorii plejstoceńskiej w Polsce każe nam myśleć, jako o sprawie bardzo pilnej i ważnej, o wyszkoleniu nowych sił, któreby przejęły istniejący dorobek i doświadczenie badawcze w tej dziedzinie.

Zakład Paleolitu

Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN

Warszawa, 1 października 1954 r.

L I T E R A T U R A

1. Sawicki L. — O potrzebie planowej organizacji badań w dziedzinie prehistorii człowieka okresu czwartorzędowego. *Kosmos*, Ser. B, t. 62, str. 107—121. Lwów 1937.
2. Sawicki L. — Rozwój badań w zakresie prehistorii czwartorzędu w Polsce. Stan obecny i wytyczne na przyszłość. *Spraw. PMA*, t. 2. (1948—1949) str. 13—21. Warszawa 1949.
3. Sawicki L. — Stan badań nad wiekiem człowieka kopalnego w Polsce. *Acta geol. pol.*, t. III. Warszawa 1953.
4. Sawicki L. — Present state of researches in regard to the geological age of the Fossil Man in Poland. *Congr. Geol. Intern. XIX. Ses. Alger*, 1952.
5. Sawicki L. — Les conditions climatiques de la periode d'accumulation du loess supérieur aux environs de Cracovie. *Sédimentation et Quaternaire*. France 1949.
6. Sawicki L. — Warunki klimatyczne akumulacji lessu młodszego w świetle wyników badań stratygraficznych stanowiska paleolitycznego lessowego na Zwierzynie w Krakowie. *Państw. Inst. Geol., Biul.* 65. Warszawa 1952.
7. Sawicki L. — Stanowisko paleolitu dolnego na Wawelu w Krakowie. *Studia do dziejów Wawelu*, t. I. Kraków 1954.
8. Sawicki L. — Stratygrafia interglacjału Szeląga pod Poznaniem. *Acta geol. pol.*, t. V. Warszawa 1955.
9. Sawicki L. — Stratygrafia wysokiego tarasu erozyjno-akumulacyjnego prawisły w Górze Puławskiej. *Acta geol. pol.*, t. IV, fasc. 3. Warszawa 1954.

Людвик САВИЦКИЙ

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ПРЕИСТОРИИ ПЛЕЙСТОЦЕНА В ПОЛЬШЕ

Содержание

Во вступлении автор дает краткую характеристику геолого-доисторических исследований в Польше, в межвоенном периоде, подчеркивая отсутствие организационного центра по планированию исследований в этой области, отсутствие систематических исследований лёссовых и пещерных палеолитических стоянок а также неподготовленность новых кадр — специалистов по палеолиту. Этому состоянию автор противопоставляет установку исследований в Демократической Польше. Он сообщает, что в начале 1950 г., был основан в Польше исследовательский Институт Пренстории Четвертичного Периода, который в 1954 г. был преобразован в Институт Палеолита и перешел в ведение Польской Академии Наук. Далее следует обсуждение предела работ нового Института, программы его научно-исследовательской деятельности а также научных достижений. В заключение автор указывает на необходимость привлечения к пренстории плейстоцена в Польше молодых хорошо подготовленных работников, от чего, по его мнению зависит будущее этой области науки.

Ludwik SAWICKI

PRESENT STATE OF GEOLOGICAL-PREHISTORICAL RESEARCH IN POLAND

Abstract

The author characterizes briefly the state of geological and prehistorical research in Poland in the years 1918—1939, during this period there were no organization center planning investigaton in this domain, no systhematic investigations of Palaeolithic loess and cavernous sites and lack of new young staffs — specialists of the Palaeolithic problems. The present state of things is completely different. In 1950 was founded the Institute of Quaternary Prehistory, which in 1954 as the Palaeolithic Institute became the part of Polish Academy of Sciences.

The author discusses the scope and programme of the scientific and investigative activity of the Institute and its present achievements. Finnally, he stresses that the future of the Polish Pleistocene prehistory depends on the education of new specialists in this field.

